

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ БОРОШНОМЕЛЬНО-КРУП'ЯНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

*ГРІДІН О.В., СТ. ВИКЛАДАЧ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА*

Постановка проблеми у загальному вигляді. В сучасних геополітичних реаліях економіка України в цілому як надскладна багаторівнева система суспільного і національного відтворення та її аграрний сектор як основа продовольчої безпеки країни перебувають у важкопрогнозованих, а подекуди у непередбачуваних умовах свого розвитку. Останні обумовлені впливом як зовнішніх, так і внутрішніх чинників, значна частина яких носить, нажаль, переважно суб'єктивний характер.

Що стосується сфер виробництва зерна та продуктів його переробки, то процеси, що тут спостерігаються, наразі, супроводжуються: значним коливанням за роками рівня урожайності, а відтак обсягів виробництва та реалізації зерна; якісних параметрів зерна; скороченням обсягів переробки; зниженням рівня ефективності виробництва зерна та продуктів його переробки (як первинної, так і вторинної); негармонійністю кон'юнктури сировинних та продуктових ринків; недосконалістю механізму економічних взаємовідносин підприємств виробників та переробників продовольчого зерна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню проблем, пов'язаних з визначенням місця борошномельно-круп'яної галузі в харчовій промисловості України, дослідженням ринку борошна і круп приділялась увага низки вітчизняних науковців, серед яких: О. Бокій [1], А. Єрмакова [2], І. Кузнецова [3], К. Мірошніченко [4], О. Нікішина [5-8], Н. Поповенко [10], Р. Рибчинський [11], О. Щербина [12] та багато інших. Проте деякі аспекти розвитку борошномельно-круп'яної галузі вивчені не достатньо. Так, зокрема, особливості розвитку галузі та останні тенденції на ринку борошна в контексті впливу низки чинників як зовнішнього, так і внутрішнього характеру, потребують поглибленого вивчення.

Метою статті є дослідження теоретичних та практичних аспектів розвитку підприємств борошномельно-круп'яної галузі в сучасних умовах.

Вклад основного матеріалу. Борошномельно-круп'яна галузь є важливою ланкою агропромислового виробництва України, входить до переліку найбільш соціально значущих галузей, оскільки саме вона забезпечує виробництво основних продуктів харчування, а також відіграє провідну роль в задоволенні потреб населення та інших галузей харчової індустрії необхідними продуктами. Першочергове завдання борошномельно-круп'яної галузі полягає у нарощуванні виробництва широкого асортименту продукції у відповідності до попиту населення та харчової промисловості через раціональне використання всіх видів ресурсів, повнішого залучення виробничих потужностей, модернізації виробництва, використання сучасної техніки та новітніх технологій тощо.

На стан та динаміку розвитку борошномельно-круп'яної галузі здійснюють визначальний вплив ряд чинників, серед яких [5]:

— нестабільний та недостатньо динамічний розвиток сфери зерновиробництва в Україні. Це створює значні перепади і, по суті, гальмує розвиток ринку продуктів переробки зерна;

— інтеграційна складова, що проявляється через вплив світового ринку. Оскільки процеси та явища, які відбуваються на світовому ринку зерна та продуктів його переробки здійснюють подекуди опосередкований, а часто безпосередній вплив на внутрішній ринок України;

— зарегульованість державним апаратом вітчизняної галузі через безпосереднє та, подекуди, надмірне втручання в процес ціноутворення. Проявляється в неринкових методах регулювання цін на зерно (сировину) і на готову продукцію (борошно, крупи, хліб, хлібобулочні вироби тощо). В кінцевому підсумку – це вкрай негативно впливає як на подальший розвиток підприємств галузі, так і на кінцеві результати їх виробничо-господарської діяльності.

В Україні, з метою регулювання цін на зерно, застосовується механізм фактичного обмеження експорту шляхом квотування. При цьому на загальний обсяг щорічної експортної квоти впливають, в першу чергу: кон'юнктура ринку; обсяги виробництва зерна; наявні його запаси на кінець попереднього року; рівень та динаміка внутрішнього споживання зерна та продуктів його переробки тощо.

Так частка експорту зернових та зернобобових культур (включаючи продукти переробки в перерахунку на зерно) у

виробництві зерна за останні роки значно коливалась. За період з 2003 по 2013 роки найнижчою вона була в 2007 році – 15,33 %, при виробництві 29295 тис. тонн, а найвищою у 2012 році – 60,15 % (виробництво зерна та продуктів переробки в цьому році сягнуло 46261 тис. тонн) [9]. Проте підвищення обсягів виробництва зерна в Україні зовсім не означає зростання його експорту. Вся справа в тому, що вступає в дію один дуже суттєвий чинник – рівень якості виробленої продукції. При зростанні обсягів виробництва частка зерна високої якості знижується, зростають обсяги фуражного зерна, що впливає на перенасиченість ним внутрішнього ринку. Надлишок зерна саме нижчої якості є більшим, оскільки підприємства галузі тваринництва не в змозі оперативно відреагувати на значне збільшення обсягу його виробництва. Крім цього таке зростання є нестабільним за роками. Це призводить до того, що ціни в перші місяці після збиральної компанії стрімко знижуються, а необхідність проведення польових робіт восени і взимку змушують безпосередніх товаровиробників значну частину, якщо не весь врожай, реалізувати відразу за нижчими цінами. Цим, по-суті, і користаються зернотрейдери, які в цей час максимально завантажують власні потужності в переробній сфері та сфері зберігання. Пік експорту зерна припадає на кінець першого початок другого кварталу календарного року, коли світові запаси є мінімальними, а ринкова ціна – найвищою.

В той же час потреби внутрішнього ринку складають, в середньому, близько 60 % від виробництва, з огляду на це вплив квот не надто дієвий, особливо, враховуючи те, що ціна формується, перш за все, виходячи з фактично понесених витрат на виробництво і, цілком природно, має встановлюватись вищою за рівень повної собівартості [6]. Однак вплив державного регулювання на ринок зерна та продуктів його переробки, як втім і на інші продовольчі ринки, через механізм регулювання цін, може призвести, і нерідко призводить, до погіршення ситуації, зниження економічної ефективності суб'єктів економічних взаємовідносин, перш за все виробників і переробників, а відтак гальмує розвиток галузі в цілому.

Рівень рентабельності зернових та зернобобових залежить від обсягу виробництва, якості продукції, кон'юнктури ринку, впливу державного апарату тощо. При чому в період з 2008 по 2013 роки вона коливалась від 1,5 % у 2013 році до 26,1 % у 2011 році. В той же час рентабельність борошна більш-менш стабільна і знаходиться в межах 8-10 % [9]. Майже весь обсяг виробленого борошна в Україні орієнтований на внутрішній ринок. При цьому постійне зменшення

загального річного внутрішнього споживання, що відбувається внаслідок щорічного скорочення чисельності населення держави та певних змін в раціоні українців, компенсується за рахунок збільшення експорту борошна з України [9].

Український ринок борошна складається з промислового (90 %) й побутового споживання (10 %). Ринок, певною мірою, конкурентний на ньому діє близько двох тисяч виробників. Тим не менше, 70 % ринку контролюється 60-70 великими виробниками, з них частка топ-20 становить в межах 50 %. Всі регіональні ринки, між тим, поділені декількома ключовими вертикально інтегрованими фінансово-промисловими групами, які контролюють близько 50-70 % їх обсягів [7].

У 2005-2014 рр. обсяги виробництва борошна коливались в межах 2,5-3,1 млн. тонн. При цьому вони були відносно стабільними і, внаслідок несуттєвої залежності від обсягів виробництва зерна, в основному, визначались саме внутрішнім рівнем споживання [9].

Основною зерновою культурою в Україні на сьогодні є пшениця. Незважаючи на досить високі її врожаї і помірні обсяги експорту, переробники все ж постійно відчують певні труднощі з придбанням необхідних обсягів зерна. Основні причини цього наступні: проблема якості зернової продукції, яка впливає, з одного боку, на внутрішнє споживання, змушуючи вітчизняних покупців шукати потрібну продукцію за межами країни, і, з іншого, на обсяги експорту української продукції; ціна, що негативно впливає на конкурентоспроможність українського борошна.

В результаті цього Україна опиняється перед доволі непростою проблемою: у разі великого, а інколи рекордного врожаю країна має надлишок продукції зазвичай не дуже високої якості, яка не користується високим попитом на світових ринках, і не може бути реалізована в повному обсязі в межах країни за умов зниженого попиту, а в разі недостатнього врожаю відбувається зростання імпорту та істотні втрати у вітчизняних постачальників, хоча при цьому, внаслідок загострення конкурентної боротьби на ринку покупців сировини, відбувається підвищення цін на зерно вітчизняного походження до світового рівня, що певною мірою компенсує негативний вплив від зниження обсягів.

Головна особливість борошномельно-круп'яної промисловості полягає в концентрації виробничих потужностей на великих підприємствах і, одночасно, наявності великої кількості малих підприємств різних форм власності. Наразі налічується більше 700

великих підприємств, які займаються переробкою зерна, з них десь 200 – це комбінати хлібопродуктів. Сумарні потужності з виробництва борошна знаходяться на рівні 11 млн. тонн, при фактичному обсязі переробки, як зазначалось вище, на рівні 2,5-3,1 млн. тонн, тобто їх завантаженість забезпечується на рівні близькому до 25-30 % [7].

На сьогодні, український ринок борошна характеризується наступними тенденціями:

- вітчизняне виробництво пшеничного борошна повністю забезпечує внутрішні потреби ринку, внаслідок чого імпорт борошна в Україну незначний;

- зростає попит на якісніше борошно в пекарнях, а на традиційні види борошна переважає попит з боку кінцевих споживачів (населення);

- відбувається злиття і поглинання місцевих дрібних гравців ринку ключовими групами вертикальної інтеграції;

- за прогнозами спеціалістів побутове споживання борошна надалі знижуватиметься в містах, а враховуючи те, що темпи урбанізації зростають – це призведе до загального скорочення його споживання.

Україна, входячи до плеяди найбільших експортерів зернових культур, в даний час реалізує на світовому ринку менше 5 % власного борошна, тобто борошно, зокрема пшеничне, українського виробництва, власне, не відіграє на світовому ринку, будь-якої, більш-менш значної ролі. Іноземні споживачі зацікавлені в поставках саме сировини, а не продуктів його переробки. Внаслідок цього держава втрачає не лише в валютній виручці, а й в додаткових робочих місцях.

Реально існуючі проблеми зі зниження купівельної спроможності населення внаслідок прояву інфляційних процесів, нестачі оборотних коштів для закупівлі матеріалів, а головне сировини, падіння рівня прибутковості переробних підприємств та збитковості сільського господарства, поширення цінової диспропорції між харчовою промисловістю та сільським господарством негативно вплинули на розвиток харчової галузі в цілому і на борошномельно-круп'яну промисловість зокрема.

З огляду на це на загальнодержавному рівні в найкоротші строки необхідно створити максимально сприятливі умови для покращення ситуації в сферах зерновиробництва та зернопереробки, а саме, акцентувати увагу на наступних аспектах:

- нарощуванні обсягів виробництва зерна, що не повинно відбуватись за рахунок погіршення його якісних характеристик;

— існуючій ціновій диспропорції між сільським господарством і харчовою промисловістю, яка має бути оперативно усунена;

— внутрішньореалізаційній ціні на зерно та продукти його переробки, яка повинна формуватися через призму світових процесів на зерновому ринку враховуючи внутрішні особливості;

— держава має забезпечити соціально-економічний захист населення, гарантуючи на прийнятному рівні ціну на соціальні сорти хліба та хлібобулочні вироби для всіх верств населення і соціальних груп;

— перерозподілі доходів в системі «виробництво-переробка-реалізація». Він має відбуватись на основі врахування внеску кожного суб'єкта в створення доданої вартості, виходячи з понесених валових витрат, а також забезпечувати відповідне розширене їх відтворення, ліквідуючи фактичний дисбаланс між вказаними учасниками та уникаючи його виникнення в подальшому.

Висновки. Отже, наведені заходи в своїй сукупності в кінцевому підсумку:

— сприятимуть оздоровленню стану зернового ринку; створять передумови для залучення додаткових інвестицій;

— забезпечать покращення якісних параметрів сировини і готової продукції до рівня загальносвітових стандартів;

— підвищать ефективність виробничо-господарської діяльності суб'єктів господарювання тощо.

Очікувано і цілковито виправдано, що динаміка розвитку борошномельно-круп'яної галузі, в подальшому, визначатиме розвиток не лише зернового ринку, а й обумовлюватиме процеси в аграрному секторі економіки в цілому.

Література.

1. Бокій О.В. Тенденції розвитку логістичної складової інфраструктури ринку сировини хлібопекарської та борошномельно-круп'яної галузі / О.В. Бокій // Економіка Крима. - 2013. - № 2. - С. 139-143.

2. Єрмакова А.О. Методичні підходи до діагностики і аналізу економічної стійкості борошномельних підприємств / А.О. Єрмакова // Економічний вісник Донбасу. - 2013. - № 2. - С. 168-171.

3. Кузнецова І.О. Ринок борошна та круп України: структура, тенденції розвитку та динаміка змін / І.О. Кузнецова, Ю.В. Карпенко // Зернові продукти і комбікорми. - 2009. - № 4. - С. 6-10.

4. Мірошніченко К. М. Основні проблеми розвитку маркетингу на переробних підприємствах борошномельної галузі в сучасних умовах господарювання / К.М. Мірошніченко // Економічний вісник Донбасу. - 2013. - № 2. - С. 156-161.

5. Нікішина О. Аналіз ринку борошномельної продукції / О. Нікішина // Товари і ринки. - 2013. - № 2. - С. 43-57.

6. Нікішина О.В. Ефективність механізмів стимулювання експорту борошномельної та комбікормової продукції / О.В. Нікішина // Економіка харчової промисловості. - 2014. - № 4. - С. 25-34.

7. Нікішина О.В. Критеріальна оцінка та діагностика українського ринку борошна / О.В. Нікішина // Економіка харчової промисловості. - 2011. - № 3. - С. 60-67.

8. Нікішина О.В. Секторний аналіз доданої вартості товарів на інтегрованому ринку борошна / О.В. Нікішина // Економіка харчової промисловості. - 2014. - № 2. - С. 46-54.

9. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

10. Поповенко Н. Підвищення конкурентоспроможності борошномельних підприємств / Н. Поповенко, Ю. Пономар // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. - 2014. - № 9. - С. 157-165.

11. Рыбчинский Р.С. Тенденции развития мукомольной отрасли Украины / Р.С. Рыбчинский // Хранение и переработка зерна. - 2012. - № 11 (161). - С. 15-17.

12. Щербина О.В. Аналіз собівартості в системі управління витратами на борошномельних підприємствах / О.В. Щербина // Економічний вісник університету. - 2014. - Вып. 23(1). - С. 117-123.

Гридін О.В. Теоретичні та практичні аспекти перспектив розвитку підприємств борошномельно-круп'яної галузі України

В статті визначено та окреслено роль борошномельно-круп'яної галузі в розвитку харчової промисловості зокрема та аграрного сектору економіки України в цілому. Виявлено вплив чинників на стан та динаміку розвитку галузі. Проведено комплексний ретроспективний аналіз ситуації на ринку борошна в Україні та світі. Крім того, в статті визначені сучасні тенденції досліджуваного ринку та вказані передумови покращення ситуації в сферах виробництва та переробки зерна.

Ключові слова: *аграрний сектор, харчова промисловість, борошномельно-круп'яна галузь, продовольча безпека, ринок борошна, зерновиробництво.*

Гридин А.В. Теоретические и практические аспекты перспектив развития предприятий мукомольно-крупяной отрасли Украины

В статье определена и очерчена роль мукомольно-крупяной отрасли в развитии пищевой промышленности в частности и аграрного сектора экономики Украины в целом. Выявлено влияние факторов на состояние и динамику развития отрасли. Проведен комплексный ретроспективный анализ ситуации на рынке муки в Украине и мире. Кроме того, в статье определены современные тенденции исследуемого рынка и указаны предпосылки улучшения ситуации в сферах производства и переработки зерна.

Ключевые слова: *аграрный сектор, пищевая промышленность, мукомольно-крупяная отрасль, продовольственная безопасность, рынок муки, зернопроизводство.*

Gridin A.V. Theoretical and practical aspects of the prospects of development of the enterprises of flour-and-cereals industry in Ukraine

The article defines and outlines the role of the milling industry in the development of the food industry in particular and the agricultural sector of Ukraine's economy in General. The influence factors on the condition and dynamics of development of the industry. Conducted a comprehensive retrospective analysis of the situation on the flour market in Ukraine and the world. In addition, the article identifies the current trends of this market and are prerequisites for the improvement of the situation in the spheres of production and processing of grain.

Keywords: *agricultural sector, food industry, milling industry, food security, the market of flour, grain production.*

Рецензент – *Красноруцький О.О., д.е.н., професор*

УДК 631.15:658.11

**ВИРОБНИЧА ТИПІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ
ПІДПРИЄМСТВ У СИСТЕМІ ІНТЕГРАЦІЙНИХ
ВІДНОСИН**

***ГУТОРОВ А.О., К.Е.Н., С.Н.С., ДОКТОРАНТ,
ННЦ «ІНСТИТУТ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ» НААН УКРАЇНИ***

Постановка проблеми у загальному вигляді. Стратегічні виклики сьогодення загострили проблеми гарантування продовольчої безпеки та підвищення конкурентоспроможності агропромислового виробництва. Одним з найраціональніших шляхів їх вирішення є розвиток інтеграційних відносин, що має базуватися на формуванні сталих міжгосподарських зв'язків, утворенні бізнесових структур і галузевих об'єднань різних за розмірами та організаційно-правовими формами, видами економічної діяльності суб'єктів господарювання. У той же час, максимального синергійного ефекту від агропромислової інтеграції можна досягти лише за системного розвитку спеціалізації та концентрації виробництва в раціональних за розмірами господарствах, що актуалізує проблему виробничої типізації сільськогосподарських підприємств. У науковому плані її актуальність обумовлюється пріоритетністю досліджень відповідно до пункту 39.02.01.03 «Теоретичне обґрунтування щодо удосконалення економічних відносин між галузями в агропромисловому комплексі та іншими галузями економіки країни» Програми наукових досліджень НААН України на 2012-2015 рр. № 39 «Аграрна економіка». Зважаючи на це, тема дослідження є актуальною та науково значущою.